

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ МІСТА

GENERALIZATION OF THE BASIS OF THE PUBLIC SPACE FUNCTIONING OF THE CITY

У статті узагальнено формування теорії публічного простору міста на основі теоретико-методологічного й функціонального підходів. Одна з основних проблем вироблення такої теорії – становлення сутнісно-категоріального апарату, для розроблення якого необхідно врахувати всі функціональні аспекти в площині цього питання. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів публічного простору міста, необхідно констатувати, що в наукових працях так і не сформовано усталеної, повноцінної дефініції цього поняття. Метою статті є огляд і впорядкування сформованих за допомогою вимірних підходів визначень поняття «публічний простір», а також його розгляд із погляду різномірних і спільних напрямів досліджень заради вироблення цілісного уявлення про способи розуміння зазначеного поняття. Для досягнення окресленої мети здійснено аналіз дефініції «публічний простір» порівняно з таким поняттям, як «суспільний простір», а також сформовано власне бачення щодо оптимальної «відправної точки» для визначення поняття «публічний простір міста». Установлено, що саме публічний простір міста слугує об'єднувальною ланкою міста, саме він забезпечує його цілісність у фізичному та соціальному планах, забезпечуючи створення міської спільноти, відображаючи соціальний прояв міста. З'ясовано, що функціональний вимір розглядається як можливість для різних форм комунікації між жителями міст, а також ефективних форм комунікації під час отримання публічних послуг і ведення ефективного діалогу населення з представниками органів влади, відкритість і прозорість у прийнятті рішень керівниками органів державної влади, підприємств, установ та організацій щодо реалізації стратегії розвитку на певній території. Хоча наявний спектр не охоплює всі властивості соціальних змін у публічному просторі міста, вони розглядаються з позицій структурного, мотиваційного та процесуального вимірів.

Ключові слова: публічний простір, суспільний простір, місто, територія, громада, приватна сфера.

The article summarizes the formation of the theory of public space based on the theoretical, methodological, and functional approaches. One of the main problems of developing such theory is the formation of a substantive-categorical apparatus, the development of which it is necessary to take into account all the functional aspects in the plane of this issue. Despite the large number of works devoted to the study of various aspects of the public space of the city, it should be noted that the scientific works have not formed a well-established, complete definition of this concept. The purpose of the article is to review and streamline the definitions of the concept of "public space" formed by means of measurable approaches, as well as to review it from the point of view of heterogeneous and common areas of research in order to develop a holistic understanding of the ways in which the concept is understood. In order to achieve this goal, an analysis of the definition of "public space" was carried out in comparison with the notion of "social space", as well as a vision of the optimal "starting point" for defining the concept of "public space of the city". It is argued that the urban space of the city is a unifying element of the city, so it ensures its integrity in the physical and social terms, leading to the creation of the urban community, reflecting the social manifestation of the city. It is established that the functional dimension is seen as an opportunity for various forms of communication between the inhabitants of the cities, as well as effective forms of communication in obtaining the public services and the effective dialogue of the population with the authorities, as well as openness and transparency in decision-making by heads of state authorities, enterprises, institutions and organizations to implement development strategies in a certain area. Although the available spectrum does not cover all the properties of social change in a city's public space, they are also viewed from a structural, motivational and procedural dimension.

Key words: public space, social space, city, territory, community, private sphere.

УДК 352

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-13-9>

Лукін С.Ю.

к. екон. наук, доцент, директор Заклад післядипломної освіти «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації»

Постановка проблеми в загальному вигляді. З розвитком сучасних технологій у великих містах, процесів урбанізації та субурбанізації (приміські території), збільшення міграційних процесів населення із сільської місцевості у великі міста, а також з урахування демографічних особливостей і міграційних процесів унаслідок воєнних дій на Сході України необхідним є здійснення системного аналізу розвитку публічного простору міста з урахуванням соціальних, економічних, політичних, демографічних особливостей. Водночас у наукових публікаціях у сфері публічного управління й адміністрування ще

не сформовано цілісного підходу до сутності публічного простору, хоча західноєвропейська наукова думка активно досліджує ці просторові форми протягом кількох останніх десятиріч.

Дослідження наукових підходів у вивченні публічного простору міста ставить усе нові актуальні питання, які потребують ґрунтовного системного аналізу й рекомендацій щодо запровадження комплексних підходів до принципів його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натепер поняття «публічний простір» у наукових дослідженнях з публічного управління й адміністрування є недостат-

ньо вивченим, хоча українськими вченими: В. Бакуменко, М. Білінською, В. Бодровим, В. Гошовською, В. Колтун, В. Корженко, О. Коротич, Т. Пахомовою, Я. Радиш, І. Розпутенком, В. Скуратівським, Ю. Сурміним, О. Сушинським та ін. – вже висвітлювалося зазначене поняття з позиції вивчення взаємозв'язку публічного простору й публічної політики, розвитку громадянського суспільства та територіальних громад.

На нашу думку, необхідним є системний аналіз вивчення цього поняття з урахуванням усіх сучасних технологій і реформ у публічному управлінні. Поняття розвитку міста багатогранне й різноаспектне, тому цей процес постійно вивчається науковцями. Просторовий розвиток міста та його функції досліджуються в працях З. Герасимчук, Т. Ніщик, Л. Руденко; проблемам соціально-економічного розвитку міст присвячено праці багатьох економістів, зокрема О. Бойко-Бойчук; актуальні питання забезпечення екологічної безпеки міст в умовах сталого розвитку постійно в зоні уваги таких учених, як Ю. Голік, О. Ілляш, Л. Гришина, С. Доценко, проблеми формування організаційної структури управління розвитком міст висвітлено в працях В. Мамонової.

Мета статті – статтю присвячено розгляду теоретичних підходів до визначення поняття «публічний простір» і виокремленню відмінностей між визначеннями «соціального» та «публічного» простору міста.

Виклад основного матеріалу.

Функціонування публічного простору міста українськими науковцями зазвичай розглядалося в таких наукових напрямках, як культурологія, соціологія, архітектура. Так, у дослідженнях українських учених часто публічний простір міста ототожнюється з такими поняттями, як «суспільний простір», «громадський простір» або ж навіть «соціальний простір».

Найбільш вираженою відмінністю соціального й публічного простору в наукових джерелах є та особливість, що термін «соціальний простір», на думку багатьох науковців, не може ототожнюватися з поняттям публічного простору, адже «соціальний простір» – це простір ролей, статусів і позицій, що займають індивіди, і він не має ніякої прив'язки до певної території, тобто фізичного виміру, тоді як «публічний простір» має такі виміри, як персональний, тілесний простір (часто описується як «бульбашка»); приватний закритий простір (обмежується правами власності й контролюється власником (наприклад, приватне житло)); суспільний простір (або «публічний простір» (public space)) – простір, який група сприймає як свій. Останній може

мати конкретного власника (наприклад, території кафе, торгівельно-розважальних комплексів, одним із функціональних призначень яких є взаємодія суб'єктів споживання) або ж перебувати у власності громади (наприклад, вулиці) чи бути напівприватним (внутрішній двір будинку). Публічний простір може бути відкритим (наприклад, площі) або мати обмежений доступ (наприклад, доступ за наявності квитка або ж посвідчення чи певного статусу) [2, с. 61–66].

Як слушно зазначає М. Грищенко, «публічний простір відіграє провідну роль у функціонуванні міста. Визначений фізично, він пов'язує між собою розрізнені міські осередки (забезпечуючи логістичну функцію); у соціальному вимірі він відіграє соціально значущу роль інтеграції міського населення, забезпечуючи умови для створення незапланованої анонімної взаємодії «незнайомців». Саме тому публічний простір міста слугує об'єднувальною ланкою міста, саме він забезпечує його цілісність у фізичному та соціальному планах, забезпечуючи створення міської спільноти, відображаючи соціальний прояв міста» [1, с. 31–38].

Отже, «публічний простір міста» – це певний базис чи конструкт, а також комунікаційний простір, де відбувається взаємодія та спілкування між різними соціальними групами, де кожен громадянин може реалізувати своє право на участь у політичному, соціальному, релігійному житті великої та малої соціальної групи й суспільства зокрема.

До публічного простору належать вулиці, площі, парки, сквери та інші громадські місця, передбачені для спільного перебування різних груп населення. Також до публічного простору ми зараховуємо й квазіпублічні місця (тобто місця, що перебувають у приватній власності, зберігаючи можливість відкритого доступу, і забезпечують «комунікацію незнайомців», основною функцією таких місць є забезпечення проведення вільного часу та споживання товарів і послуг) – торгівельно-розважальні центри, кафе тощо.

Певний публічний простір міста дає нам інформацію про латентні правила відкритих чи закритих просторів, психологічні та соціальні особливості належності до певної спільноти. У таких місцях часто актуалізуються й загострюються соціальні суперечності, конфлікти, владні відносини, проявляються соціальні цінності спільноти, її пріоритети й орієнтації, рівень інтегрованості, демократичності, відкритості, толерантності й розвитку спільноти, а також особливості ефектів соціалізації, соціальної ідентифікації та «сприйняття інших»,

що проявляються саме в умовах публічного простору міста.

Визначення «public space» в сучасній європейській традиції розглядається в трьох основних аспектах: 1) як відкритий простір для відпочинку, рекреації, охорони здоров'я; 2) простір дебатів; 3) доступний простір – місця для всіх або групи осіб.

На основі наукових досліджень ученими виділено властивості соціальних змін у публічному просторі міста, що відбуваються на урбанізованих територіях. Отже, соціальні зміни в публічному просторі розглядають передусім із позиції функціонального виміру, структурного виміру, функціонального виміру, мотиваційного виміру та процесуального виміру.

Функціональний вимір спрямований передусім на його функціональне призначення публічного простору.

Функціональний вимір публічного простору ми також розглядаємо як можливість для різних форм комунікації між жителями міст, а також ефективні форми комунікації під час отримання публічних послуг і ведення ефективного діалогу населення з представниками органів влади, відкритість і прозорість у прийнятті рішень керівниками органів державної влади, підприємств, установ та організацій щодо реалізацій стратегій розвитку на певній території.

Крім того, до функціонального призначення публічного простору можливим є зарахування ступеня комерціалізованості певних територій, визначення, чи є окремі публічні місця дійсно публічними: кафе, громадські пляжі, території біля водоймищ, ліси, парки тощо.

На нашу думку, необхідним також є врахування *структурного виміру публічного простору* з аналізом зонування території, форми власності території, що використовується як публічний простір, і ступеня відкритості публічного простору (відкритий або з обмеженим доступом), а також ступеня виконання публічним простором логістичної функції в місті (як він пов'язує окремі міські осередки).

Мотиваційний вимір може включати наявність певних норм поведінки в певному публічному просторі (або чи є такі норми вимогою в цьому просторі), що ідентифікуються як «свої-чужі», а також ефективну взаємодію в певному соціальному середовищі, малій чи великій соціальній групі.

Також важливим є врахування *процесуального виміру*, а саме можливі форми інтеграції (реально або потенційно) можуть забезпечувати публічний простір (зокрема міжособистісне спілкування, масові збори тощо), особливості спілкування в цьому просторі (наприклад,

масова комунікація, у більшості неперсоніфікована, персоніфікована).

Досліджуючи публічний простір територіальних громад, В. Колтун слушно зазначила, що «публічний простір територіальної громади» – це складник простору населеного пункту, який є відкритим і доступним для членів, мешканців і гостей ТГ на постійній і безоплатній основі, включає території загального користування, виділені відповідно до містобудівної документації та планів зонування, а також наземні, підземні, надземні частини будівель і споруд, спеціально призначені для використання необмеженим колом осіб з метою проведення комунікацій, професійної діяльності, дозвілля, рекреації, проведення масових заходів, організації пішохідних потоків тощо. Головною функцією публічного простору ТГ вважаємо формування й використання комунікативного потенціалу ТГ» [4, с. 1–5].

Дійсно, публічні простори сучасних міст функціонують набагато складніше. З одного боку, вони дають індивідам можливість соціальної репрезентації й контактів із незнайомцями, можливість зрозуміти свою позицію в суспільстві, а також набути статусу політичного суб'єкта. Разом із тим (і набагато частіше) публічні простори – це місця, де наділена владою коаліція економічних еліт за допомогою державних апаратів, ЗМІ і професійних творців просторів (архітекторів, дизайнерів, проєктувальників, урбаністів, маркетологів) реалізує свою політичне, економічне й культурне верховенство, створюючи «репрезентації простору [6, с. 26–33].

З іншого боку, міські соціальні рухи, урбаністичні ініціативи й виключені з публічного простору спільноти відповідають спротивом і творчим протестом, «повертаючи» (re-claiming) собі фізичний і дискурсивний простір і відвойовуючи своє «право на місто».

Зокрема, так було з рухом «Осциру» в різних містах світу у 2011–2012 рр. та протестами на площі Таксिम у Стамбулі у 2013 р. Події Євромайдану й Революції Гідності в Києві у 2014 році та інших українських містах так само можна й варто розглядати в термінах повернення публічного простору і здобуття громадянами права бути «видимими» політичними суб'єктами через активну репрезентацію в міському просторі.

Так, якщо ми розглядаємо сучасні міста, то можемо зазначити, що в них ми знаходимо недостатню кількість ознак, які вказують на публічність, адже публічність включає такі ключові ознаки міста, як вільний необмежений доступ, чітке розмежування публічного

й приватного, вільна комунікація між жителями міст і суспільства загалом.

Класичні міські публічні простори стрімко занепадають і зникають. Ці процеси пов'язані як із приватизацією їх, так і (набагато більше) із занепадом публічного життя, зникненням самого феномена публічної людини та з розмиванням поняття місця (place) в сучасній культурі. Так, стрімке зростання мобільності сучасного міського населення й доступ до глобальних інформаційних мереж призводять до того, що місце як таке перестає сприйматися як щось статичне й цінне саме по собі.

Традиційні міські публічні простори втрачають свій унікальний антропологічний складник – характерні для цього місця, соціуму й часу просторові соціальні практики. Це призводить до появи феномена, який французький антрополог Марк Оже понад 20 років тому назвав «не-місцями» супермодерності – «неантропологічні» простори без ідентичності та історії, місця транзиту, споживання й невизначеності, місця з дуже обмеженою «програмою» [5, с. 64–71].

Контроль публічних просторів з боку держави та домінантна ідеологія створюють такі режими використання і способи сприйняття простору, які виключають із нього цілі соціальні групи (бідних, безхатченків, мігрантів та інших).

Зрозуміти функціонування публічного простору як фактору, що безпосередньо сприяє соціальному й культурному різноманіттю міського життя, а також як «сцени» повсякденного життя й «місця демократії» в сучасних містах неможливо поза аналізом соціальних відносин контролю, домінування, виключення й репрезентації, що відтворюються в ньому, значно ускладнюючи абстрактне протиставлення приватного й публічного, державного й громадянського [3].

Знайти традиційні публічні простори (муніципальні площі й парки) в сучасних містах стає дедалі важче, адже публічна й приватна сфери в них надзвичайно переплетені; багато номінально приватних просторів слугують публічним потребам.

Виходячи із цього протиріччя, американські соціологи міст Захарія Ніл та Ентоні Орам пропонують таке узагальнено нейтральне визначення: *публічні простори* – це «всі простори, відкриті та доступні для всіх представників публіки в суспільстві в принципі, хоча необов'язково на практиці» [7, с. 1].

Таке нейтральне визначення на перший погляд дає змогу оминати проблематичне протиставлення «приватне – публічне» і включити в публічну сферу ті простори, які,

не будучи публічними за формою власності, фактично виконують публічні функції. Разом із тим воно досить розмите й не враховує такого елемента справжнього публічного простору, як сприяння соціальним інтеракціям і реалізація громадянських свобод.

На думку М. Кон, міські простори можна помістити на довгій прямій, на «публічному» кінці якої розташовуватиметься «класичний форум» (спеціально створений державою простір для необмеженої соціальної комунікації), а на «приватному» – закриті для сторонніх приватне помешкання, захищене від вторгнення законами. Між ними розташовуються всі ті різноманітні гібридні простори, які виконують публічні функції, але не відповідають усім критеріям традиційних публічних просторів: від кафе до торговельних центрів. Їх М. Кон пропонує називати «соціальними просторами» [4, с. 1–17]. Питання «Можна вважати соціальні простори публічними чи вони мають забезпечувати рівний доступ?» стає одним із ключових, коли мова йде про просторову справедливість і «повернення» публічних просторів. Від відповіді на це питання залежить, чи зможемо ми реалізувати в таких просторах свої громадянські права.

Маргарет Кон наголошує, що доступність і власність самі не визначають якість публічного простору, для цього потрібно враховувати характер соціальних інтеракцій, яким сприяє цей простір. Одні простори сприяють незапланованим контактам між людьми, тоді як інші спрямовують громадську увагу на певний об'єкт і посилюють колективну ізоляцію (як торговельні центри). І навіть в інклюзивних просторах можуть існувати невидимі форми виключення. Щоб наочніше продемонструвати це розрізнення, дослідниця, крім інтерсуб'єктивності, використовує також поняття спектаклю, введене Гі Дебором. «Простори спектаклю»: кінотеатри, стадіони, виставкові зали та подіуми, а також телевізійні ток-шоу – збирають маси людей разом, але концентрують їхню увагу на самому спектаклі, забираючи в них можливість участі й діалогу, а отже, і спільного творення нових вимірів публічності [4, с. 10–11].

Останні 30 років увага більшості дослідників міст прикута до особливостей створення нових публічних просторів, тактик їх використання й боротьби за них. Можна виділити три основні визначення публічного простору: економічне, соціально-просторове та політичне [7]. Певною мірою вони доповнюють один одного й відповідають трьом компонентам визначення публічного простору, виокремленим Маргарет Кон.

З погляду *економічного визначення* «публічного простору» цей підхід передбачає три режими публічності й використання публічних просторів:

Quintessential (Traditional) public forum – простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя й реалізації громадянських свобод.

Non-public forum та Limited public forum – місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності.

Юридичне визначення публічності/приватності простору переводить проблему з академічної в легальну площину, адже, керуючись законом, суди можуть зобов'язувати власників приватних просторів, які є загальнодоступними, не перешкоджати реалізовувати громадянам політичні права, і так перетворюють ці простори на публічні. І, навпаки, суди можуть заборонити громадську активність навіть у публічних просторах, створених державою, виключаючи їх із публічної сфери.

Варто зазначити, що в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «публічний простір»; у регулятивних актах, які стосуються міського управління й містопланування, визначаються лише так звані «простори громадського використання».

Висновки. З наведеного аналізу випливає, що в наукових джерелах публічний простір більше розглядають у напрямках соціології, культурології, архітектури, урбаністики, а предметом спеціального опрацювання в галузі науки публічного управління та адміністрування це поняття залишається недостатньо вивченим і потребує подальших наукових досліджень.

На основі аналізу наукових джерел визначено, що публічний простір передбачає

постійну ефективну взаємодію й комунікацію в суспільстві. Публічний простір повинен бути відкритим і передбачати ефективний діалог влади і громади міста. Також відкрита комунікація в публічному просторі передбачає наявність суспільних інститутів і залучення представників громади міста до активних соціальних і політичних процесів у прийнятті політичних і соціальних рішень. Важливим аспектом у публічному просторі міста є безпека й реалізація суспільних інтересів жителів і гостей міста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищенко М. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціологія»*. 2016. Вип. 1. С. 31–38.
2. Жулькевська О.В., Грищенко М.В. Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін. *Соціологічні студії*. 2012. № 1. С. 61–66.
3. Котуков О. Теоретичні засади формування публічного та публічно-політичного просторів. Ефективність державного управління. *Collection of scientific works*. 2015. Issue 43 “Efficacy Public Administration”.
4. Колтун В.С. Публічний простір у процесах консолідації територіальних громад. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне видання*. 2018. С. 1–5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/4.pdf.
5. Сеннет Р. Падение публичного человека. Москва : Логос, 2002. 424 с.
6. Тищенко І.М. Міський публічний простір: підходи до визначення. *Майстеріум*. 2017. Вип. 59 : Культурологія. С. 26–33.
7. Neal, Zachary. (2018). Seeking common ground: three perspectives on public space. In: *Proceedings of the Institution of Civil Engineers. Urban Design and Planning*. Issue DP000, 2018, pp. 1–8.